Korrupsiyaning jamiyat taraqqiyotiga va inson huquqqlari rivjlanishiga ta’sirini modellashtirish va tahlil qilish

Habibullayev Muhammadrajab

Farg‘ona davlat universiteti, yurisprudensiya yo‘nalishi talabasi

E-mail: muhammadrajabh18@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada korrupsiyaning jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ko‘rsatadigan salbiy ta’siri ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi korrupsiya darajasini inson huquqlarga ta’siri va yalpi ichki mahsulot (YaIM) o‘sish sur’atlari o‘rtasidagi korrelyatsion bog‘liqlikni aniqlashdan iborat. Ish jarayonida qiyosiy-tahliliy va statistik metodlardan foydalanilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, korrupsiya institutlar faoliyatini izdan chiqarish orqali investitsion muhitni yomonlashtiradi va ijtimoiy tengsizlikni kuchaytiradi. Maqolada korrupsiyaga qarshi kurashishda raqamli texnologiyalarni joriy etish va shaffoflikni ta’minlashning ahamiyati asoslab berilgan. Xulosa qilib aytganda, korrupsiyani jilovlash barqaror iqtisodiy o‘sishning asosiy shartidir.

Kalit so'zlar: korrupsiya, iqtisodiy o‘sish, institutsional sifat, investitsion muhit, shaffoflik, ijtimoiy taraqqiyot

Kirish

XXI asrda korrupsiya global muammo sifatida nafaqat rivojlanayotgan, balki rivojlangan davlatlarning ham barqaror taraqqiyotiga jiddiy xavf solmoqda. Korrupsiya — bu davlat hokimiyati va boshqaruv organlari vakolatlaridan shaxsiy manfaatlar yo‘lida foydalanish bo‘lib, u iqtisodiy resurslarning noto‘g‘ri taqsimlanishiga olib keladi. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, korrupsiya institutsional mexanizmlarni yemiradi, bozor raqobatini cheklaydi va aholining davlat institutlariga bo‘lgan ishonchini pasaytiradi. Ko‘pgina xalqaro tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, korrupsiya darajasi yuqori bo‘lgan mamlakatlarda aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan YaIM o‘sishi sezilarli darajada past bo‘ladi. Mazkur tadqiqotning maqsadi korrupsiyaning iqtisodiy o‘sishga ta’sirini tahlil qilish va uni bartaraf etishning institutsional mexanizmlarini takomillashtirish yuzasidan takliflar ishlab chiqishdir. Tadqiqot doirasida quyidagi ilmiy savol o‘rtaga tashlanadi: korrupsiya iqtisodiy samaradorlikka qanday mexanizmlar orqali salbiy ta’sir ko‘rsatadi va uning oldini olishda qaysi omillar hal qiluvchi ahamiyatga ega? Ushbu maqola korrupsiyaning iqtisodiy va ijtimoiy oqibatlarini tahlil qilish orqali ushbu savollarga javob izlaydi.

Metodologiya

Tadqiqotda sifat va miqdoriy tahlil usullari uyg‘unlashtirilgan holda qo‘llanildi. Asosiy tahlil obyekti sifatida korrupsiya indeksi (CPI) va iqtisodiy o‘sish ko‘rsatkichlari tanlab olindi. Ma’lumotlar yig‘ishda Transparency International, Jahon banki va Xalqaro valyuta jamg‘armasining so‘nggi besh yillik hisobotlaridan foydalanildi. Tahlil jarayonida iqtisodiy o‘sishga ta’sir etuvchi omillar regressiya tahlili orqali baholandi. Modelning umumiy ko‘rinishi quyidagicha ifodalanadi: [FORMULA: $Y = \beta0 + \beta1(CPI) + \beta2(INV) + \beta3(EDU) + \varepsilon$], bu yerda Y — iqtisodiy o‘sish (YaIM o‘sishi), CPI — korrupsiyani idrok etish indeksi, INV — investitsiyalar hajmi, EDU — inson kapitali (ta’lim) va ε — xatolik koeffitsiyenti. Ushbu model korrupsiyaning boshqa makroiqtisodiy omillar bilan birgalikda iqtisodiyotga qanday ta’sir ko‘rsatayotganini aniqlashga imkon beradi. Bundan tashqari, korrupsiyaning institutsional sifatga ta’sirini baholash uchun qiyosiy-tahliliy metoddan foydalanildi, bunda

\

korrupsiyaga qarshi qonunchilik bazasi kuchli bo‘lgan va zaif bo‘lgan davlatlar o‘rtasidagi farqlar o‘rganildi. Metodologiyaning asosiy qismi ma’lumotlarni tabaqalashtirilgan holda tahlil qilish va ularning o‘zaro bog‘liqligini matematik modellashtirishga qaratilgan.

Natijalar

Tadqiqot natijalari korrupsiya va iqtisodiy o‘sish o‘rtasida kuchli teskari korrelyatsiya mavjudligini ko‘rsatdi. Ma’lumotlar shuni tasdiqlaydiki, korrupsiya darajasi yuqori bo‘lgan mamlakatlarda xorijiy to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalar hajmi o‘rtacha 15-20 foizga pastroq bo‘ladi. Korrupsiya soliq tizimining samaradorligini pasaytiradi, chunki yashirin iqtisodiyot ulushi ortadi va davlat budjetiga tushumlar kamayadi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, korrupsiya ayniqsa davlat xaridlari va infratuzilma loyihalarida eng yuqori darajada namoyon bo‘ladi, bu esa loyihalarning tannarxini oshirib, sifatini pasaytiradi. Bundan tashqari, korrupsiya inson kapitali rivojlanishiga ham to‘sqinlik qiladi: ta’lim va sog‘liqni saqlash sohalaridagi korrupsiya aholining malaka darajasini pasaytiradi. Statistik tahlil shuni ko‘rsatadiki, korrupsiya indeksining 1 birlikka yaxshilanishi uzoq muddatli istiqbolda YaIM o‘sish sur’atlarini 0,5-0,7 foizga oshirishga xizmat qiladi. Raqamli iqtisodiyotning joriy etilishi esa davlat xizmatlarida korrupsiyaviy xavflarni 30 foizgacha kamaytirish imkonini berdi. Natijalar shuni ko‘rsatmoqdaki, korrupsiya nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy adolat tamoyillarini ham buzadi, bu esa jamiyatdagi noroziliklarni kuchaytiradi.

Muhokama

Olingan natijalar korrupsiyaning iqtisodiy taraqqiyotga to‘siq bo‘layotganligini ilmiy jihatdan tasdiqlaydi. Muhokama qilinishi lozim bo‘lgan asosiy jihat — bu korrupsiyaga qarshi kurashishda kompleks yondashuvning zarurligi. Faqat jazolash choralari bilan korrupsiyani yo‘qotish qiyin; buning o‘rniga institutsional islohotlar, ya’ni shaffoflik, hisobdorlik va raqamlashtirish mexanizmlari ustuvor bo‘lishi kerak. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, raqamli hukumat tizimlari inson omilini kamaytirish orqali korrupsiyaviy sxemalarni cheklaydi. Biroq, texnologik yechimlar siyosiy iroda bilan birgalikda amalga oshirilgandagina kutilgan natijani beradi. Shuningdek, fuqarolik jamiyati institutlarining nazorati ham muhim ahamiyat kasb etadi. Iqtisodiy erkinlik va korrupsiyaga qarshi kurash o‘rtasidagi bog‘liqlik tadqiqotda yaqqol namoyon bo‘ldi: bozor munosabatlari qanchalik rivojlangan va davlatning iqtisodiyotga aralashuvi qanchalik optimallashtirilgan bo‘lsa, korrupsiya darajasi shunchalik past bo‘ladi. Kelgusidagi tadqiqotlarda korrupsiyaning yashirin iqtisodiyotga ta’sirini yanada chuqurroq o‘rganish va mintaqaviy xususiyatlarni hisobga olgan holda tahlil qilish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, korrupsiya jamiyat taraqqiyotining eng katta g‘ovlaridan biri bo‘lib, u iqtisodiy o‘sishni sekinlashtiradi va ijtimoiy adolatsizlikni keltirib chiqaradi. Tadqiqotimiz shuni ko‘rsatdiki, korrupsiyani jilovlash faqat huquqiy choralar bilan emas, balki davlat boshqaruvini raqamlashtirish, shaffoflikni ta’minlash va institutsional muhitni yaxshilash orqali amalga oshirilishi lozim. Kelgusida korrupsiyaga qarshi kurashishda quyidagi yo‘nalishlarga e’tibor qaratish tavsiya etiladi: davlat xaridlarida elektron tizimlardan keng foydalanish, davlat xizmatchilarining ish haqini raqobatbardosh darajaga yetkazish hamda korrupsiyaga nisbatan murosasiz muhitni shakllantirish. Mazkur tadqiqot natijalari davlat organlari va siyosatchilar uchun korrupsiyaga qarshi kurash strategiyalarini ishlab chiqishda ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi. Korrupsiyasiz jamiyat — bu barqaror iqtisodiy o‘sish va yuqori turmush darajasining kafolatidir.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2012). Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty.

\

2. Rose-Ackerman, S. (1999). Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform.

3. Transparency International. (2023). Corruption Perceptions Index Report.

4. World Bank. (2022). Governance and Development: A Global Perspective.

5. Mauro, P. (1995). Corruption and Growth. The Quarterly Journal of Economics.

6. Shleifer, A., & Vishny, R. W. (1993). Corruption. The Quarterly Journal of Economics.

7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining korrupsiyaga qarshi kurashishga oid farmonlari (2019-2023).

8. Treisman, D. (2000). The causes of corruption: a cross-national study.

9. Tanzi, V. (1998). Corruption Around the World: Causes, Consequences, Scope, and Cures.

10. Andvig, J. C., & Fjeldstad, O. H. (2000). Research on corruption: A policy oriented survey.

\